

GEMERTS DIALECT

W.J. Vos

Tot mijn schrik zag ik dat mijn laatste artikel over ons dialect in Gemerts Heem, Jrg. 30, 1988, nr. 2 stond. Dat is al weer lang geleden. Tè lang ongetwijfeld, maar hoewel er van het schrijven van een artikel niets kon komen door drukke werkzaamheden, is het verzamelen van woorden en uitdrukkingen gelukkig gewoon doorgedaan. Bovendien hebt u in nr. 4 van dezelfde jaargang een interessant artikel kunnen lezen van de hand van de dialectoloog Drs. Har Brok: Pjèrsbrunghèjlige of akkermunt, een reactie op een vraag van onze medewerker Martien van Sleuwen in nr. 2. Ik teken hierbij aan dat Martien van der Wijst het woord "pèrsbrunghèilege" al noemt in zijn Gemertse Woordenlijst (Gemerts Heem, 1975/76, nr. 61, p 48). Zijn omschrijving "soort onkruid in aardappelvelden" is wat vaag, maar er komt een herziene uitgave van zijn boekje en we zullen dan dankbaar gebruikmaken van de reactie van Drs. Har Brok. Ook de spelling zal worden aangepast aan het sinds jaar en dag gangbare systeem in Gemerts Heem. De Gemertse Woordenlijst is indertijd door de auteur zelf ingesproken op een geluidsband. Volgens onze spelling zegt hij: "pèrsbrunghèjlege". Een zeer veel gehoorde variant is: "pèrsbrunghaailege".

Deze keer zal ik u vergasten op een fraaie collectie uitdrukkingen, gezegdes en spreekwoorden die ik gekregen heb van Mevr. Francien Slits - Swinkels op 3 april 1991. Ze was bovendien zo vriendelijk haar lange lijst in te spreken op een cassettebandje met een toelichting die in de geschreven versie ontbrak. Een paar uitdrukkingen heb ik al eens eerder gepubliceerd

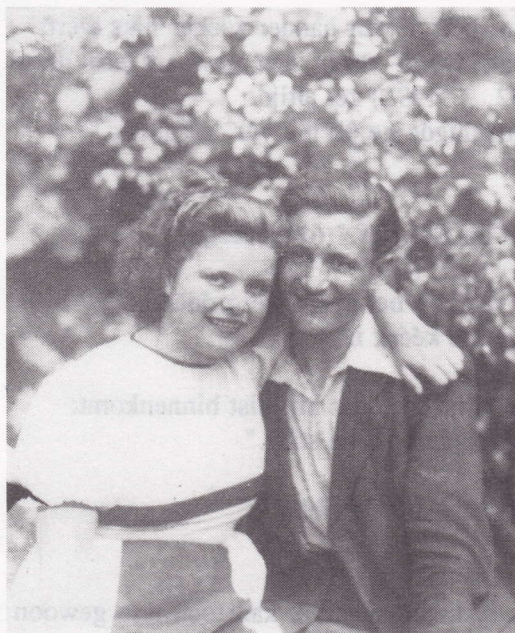
maar een groot aantal is nieuw. Het hoeft verder geen betoog dat niet alles wat hier gepubliceerd wordt, alleen in Gemert voorkomt. Veel uitdrukkingen zijn algemeen Peellands, Brabants of zelfs Nederlands of plaatselijke varianten van algemeen gebruikte zegswijzen. Ons doel is echter om alles te verzamelen wat in Gemert gebruikt wordt door mensen die Gimmers spreken. Nu "De Brabantse Spreekwoorden" van drs. H. Mandos & M. Mandos-van de Pol is verschenen, verwijs ik af en toe naar dit werk. Soms waren de verklaringen van mijn zegsvrouw wat vaag en dan gaf dit boek helderheid.

Francien werd geboren te Beek en Donk op 22 juni 1915. In 1941 werd ze als onderwijzeres in De Mortel bij Gemert lid van de pasopgerichte Heemkundekring "De Kommanderij Gemert". Zij is dus één van onze weinige gouden leden. In 1944 trouwde ze met Frans Slits z.g. en we mogen met een gerust hart zeggen dat ze een echte Gemertse is geworden. Ze spreekt dan ook uitstekend Gemerts met af en toe een Beekse klank, vindt ze zelf. Overigens is het verschil tussen Gemerts en Beeks niet groot.

1. Als iemand te vaak het woord "as" (indien) gebruikt, dus teveel voorwaarden stelt, dan reageert men kritisch met de volgende woordspeling:
"As, as! Az de az bríkt, vééld de kaar."
2. Van iemand die zeer mager is, wordt gezegd:
"Haj hé baojk nõg bil."
3. Van iemand die zichzelf tekort doet, die te goedgeefs is, zegt men:
"Haj beliejcht s'n aajge tès." (tès=broekzak waarin je o.a. ook geld bewaart).
4. Een bekende "zei-spreuk":
" 'Alle bietjes hèlepe', zî de mug èn ze piste in de zae."
5. "Dè 's chezont fûr 'm boerrekont!"

Volgens Francien zomaar een uitroep, zonder veel betekenis. Misschien: Dat geeft niets, dat is niet erg!

6. " 't Iz baj hum maer boks as kont".
Hij is erg mager. Vgl. 2.
7. De volgende uitdrukking behoort tot de categorie van de quasi-antwoorden op nieuwsgierige vragen van vooral kinderen:
Vraag: "Wôr gôdde gaj hén?"
Antwoord: "Nô Bommelskonte, tiejn ürre bôvve de héél."
De betekenis is wel duidelijk: daar heb je niets mee te maken, snot-neus!

'n stél dè wél nô Bommelskonte wil!" (Foto: Merinus Coppens, Gemert)

8. Als iets er onooiglijk uitziet:
't Ziet 'r aajt òv 't in 'nem bowr z'm boks (ook: z'ng kont) chezaete hé."
9. "Haj is sò lillek az 'nen Dáják."
"ne lilleken Dáják".
Wordt gezegd van iemand die erg lelijk is. M.i. wordt hier ook wel eens het woord "doerrák" gebruikt.
10. "Haj zét 'n dreef."
Hij zet koffie.
11. "Haj dü 'n dreef."
Hij doet een dutje.
12. "As che vûr ow aajge nie dûcht, béénde vûr aander zeeker niks wèrt."
Iemand die zichzelf onderschat, wordt zeker niet gewaardeerd door anderen. Mijn vader (geb. 1902, + 1991) zei altijd:
"As che nie vûr ow aajge dûcht, dūgde ge ôk nie vûr 'n aander."
13. Hij is er erg op gesteld:
"Haj hég 't 'r op az d'n düvvel op Chirtjes." (op Geertje)
14. Leden van een kerkkoor staan vaak op het oksaal te roddelen:
"Ovver 't koor kōmd d'n düvvel de kéérk in."
15. Als je over iemand praat zul je altijd zien dat hij juist binnenkomt:
"Prōtte ôvver d'n düvvel, dan tréejde op s'ne stárt."
16. "Haj gift s'n gat ewég èn skejt sèèlv dūr de ribbe."
Hij is tè goedgeefs. Vgl. 3.
17. Wat ik graag kwijt wilde, ben ik kwijt, maar ik kan toch nog gewoon doorgaan:
"Geskeete èn m'n gad behaawe!"

18. "Bit már tòd d'n Haajlege Piet, dè 't in ow gat skiet!"
'n Sceptische reactie als iemand klaagt dat hij ergens pijn heeft: 't zal zo erg niet zijn!

19. "Ik weet án m'n aajge gat hoe aander mènse raojke (stingke)."
Ik begriip anderen omdat ik mezelf ken.

20. "Az 't ow nie gajt chòdde már op 'n aander."
Als het je niet bevalt ga je maar ergens anders naar toe.

21. A: "Dè 'z 'ne goeje mèn!"
B: "Hédde dan al oojt mî 'm gedált?"
Je kent iemand pas goed als je geld of goederen met hem hebt moeten (ver)delen. Mijn vader (geb. 1902, + 1991) heeft dit ook al van zijn vader gehoord).

22. Het normale voltooidde deelwoord van "doen" is natuurlijk "gedôn" in het Gimmers. In het volgende spreekwoord komt een rijmende variant voor terwille van de woordspeling:
"Zô ge doet, zô wôrde gedoet."
Een positieve variant van het Nederlandse: Wat jij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet.

23. "Ge kaant 'r niks mî beginne, mî gewélt nòch mî gevűjch."
Er is geen land mee te bezeilen. "Gevűjch" zal wel te maken hebben met "zich voegen naar" (=zich plooiën) en betekent dan zoiets als "zachtheid", "plooibaarheid", het tegenovergestelde dus van "gewélt".

24. "Iz de goej-vraow al gewíst?"
Is de baakster er al geweest? Is het kind al geboren?

25. "Ge moet nie zô greengze."
Je moet niet zo mopperen.

"De goej-vraow iz 'r al dik chewíst" (Foto: Merinus Coppens, Gemert)

26. "Haj iz ob de grows."
Hij is in de wei.
27. "Ge hét 'r gîn haant fol már 'n laant fol."
Een woord van troost van een moeder voor haar dochter die treurt om een geliefde die ze niet kan krijgen.
28. "Urst chrôôte mènse, dan hangôrre."
Volwassenen gaan voor!
29. "Haole dôr 't iz èm brénge dôr 't nôddeg is."
Wie genoeg heeft moet betalen voor degenen die behoeftig zijn.
30. "Alle hégge skudde wingt (wéngt)."
Veel varkens maken de spoeling dun; de concurrentie wordt groter.

31. "Zaj gî mî d' aaw hénne de márz in."
Ze zal wel nooit trouwen.

32. Haj is sô verwaand az 'nen hont mî zeuve lulle."
Hij is zeer verwaand. Dit is algemeen Brabants volgens Drs. H. Mandos & M. Mandos-van de Pol: De Brabantse Spreekwoorden, p.204. I.p.v. "verwaand" komt "fraet" (hier:trots en gelukkig) in Gemert en algemeen in Brabant ook voor; zie ibid., p.132.

33. In de categorie quasi-antwoorden op nieuwsgierige kindervragen:
A: "Wa aete we?"
B: "Husse mî singôrre!" Variant: "Husse mî laang stárte!"
Dus: je moet niet zo nieuwsgierig zijn!

34. Die vrouw/dat meisje is niet veel soeps, ze deugt niet:
"De diej kaande hébbe vûr ingkôpsprejs."

35. "Intrawe èn onweer zén nie te beskreeve."
Trouwen en dan gaan inwonen bij je (schoon)ouders geeft ruzie.

36. "Haj wiejr (wôrde) bléej gemákt mî 'n jôddefôj.
Hij werd afgescheept met een gering loon.

37. " 'Ik wô dè 'k 'ng Kaatje wás', zî Koentje."
Ik wou dat ik een meisje was.

38. "Naw skejt 't kalv in d'n îmmer."
Volgens Francien een uitroep van verbazing: Nou weet ik het niet meer! Mandos, p. 235, s.v. kalf, geeft als betekenis: Het mislukt op het laatste moment. Wie van de lezers geeft uitsluitse!

39. "Die hé daor 'ne vètte kaoter gestrikt."
Die heeft een goede partij opgedaan om mee te trouwen.

40. "Ge zòt 'r de katte van te bét légge èn zèèlf meuze."

Wijlen mijn moeder (geb. 1900) placht de laatste twee woorden om te draaien in uitdrukkingen als deze: "Ge zòt 'r de katte van te bét légge èm meuze zèèlf."

Betekenis: Wat een geklets!

41. Op kraamvisite gaan:
" 't kienneke gôn kiejke". Vgl.
42. "Haj gî van de klaever nô de hèèj."
Hij gaat er op achteruit.
43. Categorie quasi-antwoorden:
Vraag: "Wòrum?"
Antwoord: "Um de krum, umdè ge de kaorst nie bejte kaant."
"Krum" is het zachte deel van het brood, het kruim.
44. Quasi-antwoord:
Vraag: "Hoe laot iz 't?"
Antwoord: "'t Is kwárt òvver d'm bult." Variant: "..òvver 't hénne-gat."
Mijn moeder placht de "bult"-variant aan te vullen met: "De klòk hé pas/krèk chespúlt."
45. " 't Iz 'ng kaoj laant wôr 't niemmes nie gowt hé."
Gezegd door (of over) iemand die het goed gaat.
46. "De diej moette mî dòbbel leengt faore."
Dat meisje/die vrouw is moeilijk in toom te houden. ("leengt=teugels; faore=rijden)
47. "Lieververkükskes wôrre in D'm Bos chebákke."
Kritische reactie als een kind zegt: ik heb liever dit of dat.
48. "Me wòrt îrder òvvereeje dûr 'ne lükse waoge az dûr 'n strontkaar."
Dit zou dan moeten betekenen: Men wordt eerder benadeeld door

mensen die denken meer te zijn, dan door eenvoudige lieden. (Het voltooid deelwoord van "ôvverèèje"(=overrijden) is "ôvvereeje").

Erg bevredigend vond ik de verklaring niet. In september van dit jaar kreeg ik echter een lijst met Gemertse woorden en uitdrukkingen van iemand die ook de gedichten in dit nummer heeft gemaakt onder het pseudoniem "Lidia". Zij schreef: "Dûr 'n strontkaar ôvvereeje wôrre": benadeeld worden door iemand uit jaloezie. Ik denk daarom dat er een verwisseling heeft plaatsgevonden van de twee voertuigen in Franciens uitdrukking. Deze moet zijn: "Me wôrt îrder ôvvereeje dûr 'n strontkaar az dûr 'ne lûkse waoge". De betekenis is dan ook onmiddellijk duidelijk: Men wordt eerder benadeeld door mensen die reden hebben om jaloers te zijn, dan door lieden die 't beter hebben dan jezelf (en dus niet jaloers hoeven te zijn). Aan de "lûkse waoge" te zien is dit 'n uitdrukking uit deze eeuw. Die van "Lidia" kan ouder zijn.

49. "Maajtjez die flaojte kriejge jonges mî daojte."
Een soort aansporing: meisjes, wees opgewekt! Dat verhoogt de kansen op een vrijer die er warmpjes bijzit.
50. Maar, pas op, 'n "dûrske" kan het maar zelden goed doen in de ogen van kritische ouders:
"Flaojtende maajtjez èm brullende koej zén zèlde goej."
Tè uitbundig is dus ook al niet goed.
51. "Haj wás sô zat az 'ne Malèèjer."
Deze discriminerende uitdrukking uit Hollands koloniaal verleden die ook in Van Dale voorkomt onder "Maleier", is dus blijkbaar ook doorgedrongen tot Brabant. De betekenis is gewoon: Hij is stomdronken.
52. "Lôp nô de maon, dan kaande stèrre plukke."
Het eerste gedeelte van deze verwensing is ook Algemeen Nederlands.

Het tweede deel is een humoristische toevoeging zonder veel betekenis.

53. "Haj kömd daochs nô de mèrt, nèt as Jam mî z'n êksters."
Hij komt altijd te laat.
54. "Ik chôj baj aw ôk wél 'z 't méz (=mes) ob de tòffel."
Ik kom bij jou ook wel 'ns eten.
55. "Tigge 'ne mèshôöp kaande nie stingke."
Tegen zo'n grote mond kun je niet op; andere mensen denken dat ze het beter weten.
56. "'t Zéng kaoj meuz (=muizen) die már aen hool hébbe."
Men moet niet voor een gat te vangen zijn; men moet meer pijlen op de boog hebben. Francien had de indruk dat deze uitdrukking ook werd gebruikt als men het had over vrijers of vrijsters.
57. Vraag: "Wa dü haj?"
Antwoord: "Oo, haj is nô de missie, gleufkes in de kôffiebônne zaoge."
De betekenis van dit schertsende antwoord is: hij is naar den vreemde.
58. "Haj wiejr blééj gemákt mî 'n dooj mus."
Hij werd blij gemaakt met loze beloftes, met iets zonder waarde. Vgl. de uitdrukking met "jôddefôj"(nr.36), die een wat afwijkende betekenis heeft.
59. "Haj köört mî z'n ôske de Pîl op."
Hij gaat er vandoor, hij gaat weg.
60. "Haj dü ewéch."
Hij gaat weg. Vgl. nr.60.

"Twae maajtjes" (Foto: Merinus Coppens, Gemert)

61. "Haj is nòch Ròmser az de Paws."
Hij is overdreven principieel.
62. "Bitter 'n aaw pèrt kepòt az 'n joong bedörve."
Ironisch: Het is beter iemand die oud is te laten werken dan een jongere.
63. " 'Wá is naw aen streuv in de Pil?' zî Jam Poers tîgge Mije."
Wat is nou één pannekoek voor iemand die hard moet werken?

64. " 't Iz daor zô wit as poppestront."
Ze zijn daar zeer aan elkaar gehecht; een buitenstaander komt daar moeilijk tussen.
65. "D'n dieje zal z'n reuzels nie skeure."
Hij heeft het hard werken niet uitgevonden.
Volgens Van Dale is "reuzel": 1. bladvet, vetweefsel tegen de achtervlakte van de buik bij varkens; -2. (oneig.) vet in het menselijk lichaam.
66. "De diej, die hé gowt wa röz án de baen."
Die vrouw zit er warmpjes bij.
"Röz" met een z aan het eind vanwege de volgende klinker is van "rös". Ik ken het woord in de betekenis van "plag", "zode". Volgens Mandos, p.618, zegt men in Brabant ook: "rus aan de knieën" of "erd aan de knieën". Iemand die dat heeft bezit land en is dus rijk.
67. "D'n dieje is mî 't skîrmés chedôpt."
Letterlijk: Hij is met het scheermes gedoopt, d.w.z. hij is besneden, hij is een Jood.
68. "Haj brééngt 't 'r mî de skup in, már zaj vaort 't 'r mî de kraajge aajt."
Hij verdient wel veel maar zijn vrouw geeft nog meer uit.
69. Vraag: "Wa dü haj?"
Antwoord: "Haj rééjst in gekôkte snûwballe."
Het is niet veel met hem, hij voert niet veel uit.
70. "Zô soep, zô keumke."
Volgens Mandos, p.454, komt ook "saus" voor i.p.v. "soep".
De betekenis is volgens dezelfde bron: Zo het een is, zo is ook het ander. Francien zei: "Soort zoekt soort, domme mensen gaan om met domme mensen." Mijn vrouw dacht dat het te vergelijken was met:

"Haj is nie aojd d'n aort cheslágge", d.w.z. hij heeft de bekende familietrekjes.

71. Mî dè sôrt kaande d'n ôrlòch winne."
Sarcastisch: op dat soort mensen kun je niet aan.
72. "Mî zôveul vòlk wòrd de spülleng dun."
Als je met zoveel mensen moet delen, krijgt ieder niet veel.
73. "D'n dieje (De diej) is nie zaojver án z'ne staojver."
Hij/Zij is niet te vertrouwen. N.B. "Z'ne" wordt soms ook gebruikt voor "haar", net als "haj" voor "zij", hoewel "d'r" en "zaj" (of "ze") ook bestaan.
74. "Van boove bont már van ondere stront."
Dit wordt gezegd van iemand die alles besteedt aan uiterlijkheden, vooral kleding, maar die verder niet al te "prooper" is.
75. "Naw, dôr zaalde ôk 'n smaal struntje af skejte."
Nou, als je van zo'n beetje voedsel in leven moet blijven!
76. "Ge kriet 'r nie veul ôvver owen taant."
Je krijgt er niet veel te eten.
77. Iemand met hoge nood:
"Oe, ik moet sô èrch! 't Stíkt s'n teungske al aojt."
78. "Hé se már grôôt èn vüjrt se már tramwaoges, dan lôôpe ze hárt."
Verzuchting van ouders: grote kinderen zijn ook niet altijd gemakkelijk.
79. "Haj trékt 'r aojt."
Hij gaat weg. Vgl. nrs.60 en 61.

"'n dûrske" (Foto: Merinus Coppens, Gemert)

80. "'t vèerke preeze."
1. Op bezoek gaan waar men pas geslacht heeft (in de hoop iets te krijgen van het vlees); 2. Op kraamvisite gaan (spottend).
81. "Verbîding iz èrger az de dèrdaochse kôrts."
Verwaandheid is erg want die blijft; de derdedaagse koorts verdwijnt. (De derdedaagse koorts wordt waarschijnlijk veroorzaakt door 'n virus en gaat vanzelf zonder behandeling over (Vgl. Mandos, p.546).
82. Haj is chetraowt. Naw hét ie de voogel af, méént ie."
Nu hij getrouwd is denkt hij zeer gelukkig te zijn (sceptisch).
83. "Die hé 'ng kont az 'n wan."
Die heeft een groot achterwerk. Mijn moeder placht te zeggen: "'ng kont az 'n moesfloot".
84. A: " 't Sal zô èrch nie zén!"
B: "Witte gaj 't!"
Weet jij 't ook! - om instemming met de scepsis van A te betuigen.
85. "Zô zaawt héb ik 't nòch nie geaete!"
Zo bont heb ik het nog nooit meegemaakt!

Dit waren dan de uitdrukkingen die Francien voor u genoteerd heeft. De volgende keer zullen we haar lijst van meer dan 100 "karakterisering van mensen" eens onder de loep nemen. Denkt u maar vast eens na over "'ne jaochklôôt", "'ne jas-mí-skéngke", "'n liejgbîst" en "'ng kwáqboks" !
Bedankt, Francien. En beste lezers, ook u bent welkom. Als u woorden, uitdrukkingen of spreekwoorden wilt opschrijven, hoeft u zich niet al te druk te maken over de spelling. Eventueel kom ik even langs met een cassetterecorder. Gemakkelijker kan het niet!